ILK O‘RTA ASRLARDA FARG‘ONA VODIYSINING SIYOSIY VA MADANIY HAYOTI.

Nabiyev Sherzod Farhodjon o`g`li
Qo'qon davlat pedagogika institutI
Ijtimoiy va gumanitar fanlarni o'qitish metodikasi
(Tarix) mutaxassisligi, 2-bosqich magistranti
sherzodbeknabiyev06@gmail.com
+9989508828108

Annotatsiya. Ushbu maqolada Farg‘ona vodiysida miloddan avvalgi VI–II asrlarda Axamoniylar hamda Yunoniston–Baqtriya davlatlari davrida shaharsozlik madaniyatining shakllanishi va rivojlanishi jarayoni tahlil qilingan. Tadqiqot davomida arxeologik topilmalar, tarixiy manbalar va ilmiy adabiyotlarga tayanilgan holda, bu ikki sivilizatsiyaning o‘zaro madaniy ta’siri natijasida Farg‘ona vodiysida yuzaga kelgan urbanistik jarayonlarning o‘ziga xos xususiyatlari ochib beriladi. Maqolada shaharsozlikda Axamoniylar davridagi irrigatsiya tizimlari, ma’muriy boshqaruv shakllari hamda Yunon–Baqtriya davrining me’moriy rejalashtirish uslublari tahlil etiladi. Shuningdek, Sharq va G‘arb madaniyati sintezining Farg‘ona vodiysi shaharsozlik an’analari rivojiga ta’siri ko‘rsatib o‘tiladi.

Kalit so‘zlar Farg‘ona vodiysi, Axamoniylar, Yunoniston–Baqtriya davlati, shaharsozlik, arxeologiya, madaniy ta’sir, urbanizatsiya, irrigatsiya, me’morchilik, tarixiy meros.

Аннотация. В данной статье анализируется процесс формирования и развития градостроительной культуры в Ферганской долине в VI–II веках до нашей эры под влиянием держав Ахеменидов и Греко-Бактрии. На основе археологических находок, исторических источников и научных исследований раскрываются особенности урбанистических процессов, возникших в результате

культурного взаимодействия этих двух цивилизаций. В статье рассматриваются ирригационные системы и административные формы управления ахеменидского периода, а также архитектурно-планировочные особенности эпохи Греко-Бактрии. Особое внимание уделяется синтезу восточных и западных традиций, оказавших значительное влияние на развитие градостроительной культуры Ферганской долины.

Ключевые слова. Ферганская долина, Ахеменида, Греко-Бактрийское царство, градостроительство, археология, культурное влияние, урбанизация, ирригация, архитектура, историческое наследие.

Annotation. This article analyzes the process of the formation and development of urban planning culture in the Fergana Valley during the 6th–2nd centuries BCE under the influence of the Achaemenid Empire and the Greco-Bactrian Kingdom. Based on archaeological findings, historical sources, and academic studies, the paper reveals the main features of urbanization that emerged as a result of the cultural interaction between these two civilizations. The article examines the irrigation systems and administrative structures of the Achaemenid period as well as the architectural and planning traditions of the Greco-Bactrian era. Special attention is given to the synthesis of Eastern and Western cultural elements that significantly influenced the evolution of urban culture in the Fergana Valley.

Keywords. Fergana Valley, Achaemenids, Greco-Bactrian Kingdom, urban planning, archaeology, cultural influence, urbanization, irrigation, architecture, historical heritage

Kirish. Farg‘ona vodiysi Markaziy Osiyodagi eng qadimiy urbanizatsiya va dehqonchilik markazlaridan biri bo‘lib, ming yilliklar davomida madaniy, iqtisodiy va siyosiy rivojlanishning markazi bo‘lgan. Vodiyning tabiiy-geografik sharoiti — unumdor vodiylar, tog‘lardan keluvchi daryolar va qulay iqlim — sug‘orish tizimlarini rivojlantirish, yerlarni unumli ishlov berish va barqaror urbanistik markazlar

yaratishga imkon bergan. Hududning strategik joylashuvi va resurslarining boyligi Farg‘onani qadimiy davrlardan buyon savdo, hunarmandchilik va dehqonchilikning markaziga aylantirgan.Miloddan avvalgi VI–IV asrlarda Axamoniylar imperiyasi ta’siri ostida Farg‘ona vodiysi siyosiy va iqtisodiy jihatdan o‘zgarishlar bosqichini boshdan kechirgan. Shu davrda hududda shaharlar shakllangan, mudofaa tizimlari rivojlangan, hunarmandchilik va savdo kengaygan. Keyinchalik Yunoniston–Baqtriya davlati hukmronligi davrida Farg‘ona shaharsozligi yangi bosqichga ko‘tarilgan. Bu davrda shaharlar rejalashtirilgan holda qurilgan, mudofaa inshootlari mustahkamlangan, hunarmandchilik, savdo va pul muomalasi rivojlangan. Shu tariqa, Farg‘ona vodiysi urbanistik va madaniy sintezning o‘chog‘iga aylangan, Sharq va G‘arb urbanistik an’analari uyg‘unlashuvi amalga oshgan.[3]

Bu davrda ahmoniylar va mahalliy aholi orasida madaniy aloqalar rivojlanishi natijada shaharlar qurulishi v ava aholi turmish tarizda o`zgarishlar yuz beradi. Axamoniylar davrida shaharsozlik va urbanizatsiya .Arxeologik tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, Chirtsik–Angren vohasidagi Burgulik madaniyati inqirozga uchraganidan so‘ng, Farg‘onada Eylaton (Eylaton–Oqtom) madaniyati shakllangan. Eylaton qadimiy shahri hozirgi Andijon viloyati Izboskan tumanida joylashgan va xalq orasida “Shahri Xaybar” nomi bilan mashhur bo‘lgan.[7] Shaharning ikki asosiy qismi mavjud: ichki qo‘rg‘on (20 gektar) va tashqi qo‘rg‘on (200 gektar). Ichki qo‘rg‘on turar-joylar, xo‘jalik binolari va mudofaa devorlari bilan jihozlangan, tashqi qo‘rg‘on esa qo‘shimcha mudofaa tizimi bilan o‘ralgan.Qazishmalar natijasida topilgan uy-joy qoldiqlari, sopol buyumlar, bezaklar, qurol-aslahalar va xo‘jalik buyumlari shahar aholisi dehqonchilik va hunarmandchilik bilan faol shug‘ullanganini ko‘rsatadi. Ayniqsa, Oqtom qabristonidan topilgan 31 ta dafn obyekti, aholining doimiy manzilgohlarda yashashini va dehqonchilik bilan shug‘ullanishini tasdiqlaydi. Shu davrda xom g‘ishtdan uylar qurilgan, chorvadorlar o‘troq hayot tarziga o‘tgan, siyosiy boshqaruv tizimi shakllangan.[14]

Natijada, ilk shahar markazlari savdo, hunarmandchilik va siyosiy boshqaruvga xizmat qiladigan poytaxt markazlariga aylanadi. Marhamat qadimiy shahri bu jarayonning yorqin misoli bo‘lib xizmat qiladi.Axamoniylar davrida sug‘orish tizimi va agrar ishlab chiqarish yuqori darajada rivojlangan. Kanal va daryolardan foydalangan holda sug‘orish tizimlari barpo etilgan, bu esa dehqonchilikning samaradorligini oshirgan. Shuningdek, hunarmandchilik — kulolchilik, sopol buyumlar, metall ishlov berish va kiyim-kechak tayyorlash keng tarqalgan. Savdo faoliyati shaharlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishida muhim rol o‘ynagan. Shu davrda Farg‘ona vodiysi boshqa markazlar bilan, xususan, Marv, Buxoro va Xorazm bilan savdo aloqalarini yo‘lga qo‘ygan. Yunoniston–Baqtriya davlati davrida shaharsozlik Miloddan avvalgi IV asrdan boshlab, Aleksandr Makedonskiy yurishlari va Yunoniston–Baqtriya davlati hukmronligi Farg‘ona shaharsozligini yangi bosqichga ko‘taradi.[12]

Bu davr antik urbanizatsiyaning shakllanish davri bo‘lib, shaharlar rejalashtirilgan holda qurilgan, mudofaa tizimlari mustahkamlangan, hunarmandchilik, savdo va pul muomalasi rivojlangan.Xo‘jand hududidagi arxeologik tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, miloddan avvalgi IV asrga oid paxsa va yirik g‘ishtlardan qurilgan devor qoldiqlari qadimgi Xo‘jandning Aleksandriya Eskhata sifatida harbiy va siyosiy istehkom vazifasini bajarganini tasdiqlaydi. Tarixiy manbalarda ushbu shahar Aleksandr Makedonskiy uchun Sak-skiflarga qarshi harbiy tayanch vazifasini bajargani qayd etilgan.Xitoy manbalarida Farg‘ona “Davan” nomi bilan tilga olinadi. Davanda 70 ga yaqin yirik va kichik shaharlar mavjud bo‘lib, ular ma’lum darajada mustaqil siyosiy boshqaruvga ega bo‘lgan.[15]

Davan poytaxti Ershi (qadimgi Marhamat) kuchli mudofaa devorlari bilan o‘ralgan, ichki qismida saroy, oziq-ovqat zaxiralari, qurol sandiqlari, hunarmandchilik ustaxonalari va savdo rastalari joylashgan. Ushbu shaharlar uzoq muddatli qamalga bardosh beradigan mukammal harbiy-iqtisodiy infratuzilmaga ega

bo‘lgan.Shaharsozlik va me’morchilikning bu bosqichi hellenistik ta’sirni o‘z ichiga olgan: yirik mudofaa devorlari, rejalashtirilgan ko‘cha tizimi, shahar markazidagi savdo maydonlari va hunarmandchilik ustaxonalari. Shu davr shaharlarining urbanistik rejalashtirilishi xalqaro savdo va diplomatik aloqalarni mustahkamlashga xizmat qilgan. Hunarmandchilik, savdo va dehqonchilikning rivojlanishi.Farg‘ona vodiysi bu davrda Markaziy Osiyoning eng taraqqiy etgan hunarmandchilik va savdo markazlaridan biri bo‘lgan. Paxtachilik, bog‘dorchilik, uzumchilik, temirchilik, kulolchilik keng rivoj topgan. Uzumdan tayyorlangan sharob yirik kulollarda bir necha o‘n yilgacha sifatini yo‘qotmay saqlangan. Farg‘onaning mashhur zotdor otlari — “uchar otlar” — naslchilik va qo‘riqlash siyosati orqali alohida himoyalangan.Harbiy jihatdan ham Farg‘ona kuchli davlat bo‘lgan. Qo‘shini 60 ming askardan iborat bo‘lgan, otliq jangchilar kamon va nayza bilan mohirona jang qilgan. Mudofaa tizimi rivojlangan, quduqlar va oziq-ovqat saqlash omborlari mavjud bo‘lgan. Ushbu shaharlar va markazlar mudofaa, iqtisodiyot va urbanizatsiya tizimlarini uyg‘unlashtirib, Farg‘ona vodiysini strategik va siyosiy jihatdan mustahkam hududga aylantirgan.[12]

Xulosa. Axamoniylar va Yunoniston–Baqtriya davlatlari ta’siri Farg‘ona vodiysida shaharsozlik madaniyatining yangi bosqichga ko‘tarilishida hal qiluvchi rol o‘ynagan. Shu davrda shakllangan Eylaton, Ershi, Marhamat, Xo‘jand kabi qadimiy shahar markazlari nafaqat mudofaa va me’moriy inshootlarning rivojlanishini, balki hunarmandchilik, savdo va dehqonchilikning kengayishini ham ta’minlagan. Urbanizatsiya jarayoni shaharlar rejalashtirilgan holda qurilganini, ichki va tashqi qo‘rg‘onlar, mudofaa devorlari, savdo rastalari va hunarmandchilik ustaxonalari orqali amaliyotga joriy qilinganini ko‘rsatadi.

Farg‘ona vodiysida shaharlar nafaqat mahalliy aholi uchun siyosiy va iqtisodiy markaz vazifasini bajargan, balki Markaziy Osiyodagi boshqa hududlar bilan savdo va madaniy aloqalarni mustahkamlashga xizmat qilgan. Shuningdek, hududda paxtachilik,

uzumchilik, bog‘dorchilik, kulolchilik va metall ishlov berish kabi hunarmandchilik tarmoqlari rivojlangan. Bu esa vodiyning iqtisodiy mustahkamligini ta’minlagan va aholining turmush darajasini oshirgan.

Harbiy va strategik jihatdan ham Farg‘ona vodiysi o‘z davrida Markaziy Osiyodagi eng kuchli hududlardan biri bo‘lgan. Qudurlar, oziq-ovqat zaxiralari, mudofaa tizimi va otliq askarlarning mavjudligi, shuningdek mashhur “uchar otlar”ning naslchilik va qo‘riqlanishi, hududda mudofaa va xavfsizlik tizimining yuqori darajada rivojlanganini ko‘rsatadi. Shu bilan birga, shaharlar va poytaxt markazlari siyosiy boshqaruvning, diplomatik aloqalar va iqtisodiy faoliyatning markaziga aylangan.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoyev Sh. M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2021.
2. Mirziyoyev Sh. M. Tarixiy xotirasiz kelajak yo‘q. – Toshkent: Ma’naviyat, 2020.
3. Gulyamov Ya. G. Drevnyaya Fergana. – Tashkent: FAN, 1960.
4. Askarov A. Markaziy Osiyoda qadimiy shahar madaniyati. – Toshkent: Sharq, 2005.
5. Tolstov S. P. Drevniy Khorezm. – Moskva: Nauka, 1948.
6. Pugachenkova G. A., Rempel L. I. Iskusstvo Sredney Azii. – Moskva: Iskusstvo, 1965.
7. Abdullayev A. O‘zbekiston arxeologiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi, 2009.
8. Strabon. Geografiya. – Moskva: Nauka, 1983.
9. Arrian. Anabasis Aleksandra. – London: Loeb Classical Library, 1958.
10. Berdimuradov A. Farg‘ona vodiysining qadimiy shaharlari. – Farg‘ona: FarDU nashriyoti, 2016.

11.Masson M. Ye. Srednyaya Aziya i Antichniy mir. – Moskva: Nauka, 1971.
12.Sagdullayev A. O‘zbekiston tarixi qadimgi davrda. – Toshkent: Universitet, 2010.
13.Rtveladze E. V. Aleksandr Makedonskiy v Sredney Azii. – Tashkent: FAN, 1982.
14.G‘ulomov G. O‘rta Osiyo shaharsozlik tarixi. – Toshkent, 2004.
15.Bobomurodov O. Farg‘ona vodiysi arxeologik yodgorliklari. – Farg‘ona, 2019.